

Univerzita Karlova v Praze
Pedagogická fakulta
Katedra českého jazyka a literatury

**OBRAZ PROSTŘEDÍ A TYPOLOGIE POSTAV
V ROMÁNU HELIMADOE JAROSLAVA HAVLÍČKA**

THE SCENE AND CHARACTER TYPOLOGY IN
HELMADOE BY JAROSLAV HAVLÍČEK

Vedoucí bakalářské práce: Mgr. Drahoslava Pechová

Autorka: Lucie Michálková

Táborská 1871, Pelhřimov

Specializace v pedagogice: český jazyk-německý jazyk

Prezenční typ studia

Rok dokončení bakalářské práce: **2009**

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury.

Praha

A handwritten signature in black ink, appearing to be 'L. C.', written in a cursive style.

6. 4. 2009

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucí bakalářské práce paní Mgr. Drahoslavě Pechové a paní PhDr. Miladě Markové za cenné a podnětné rady, milý přístup a za všechnen čas, který mi věnovaly.

Obsah práce

Obsah práce	1
Úvod	2
1. Obraz prostředí	3
1.1. Městečko Staré Hradky	3
1.1.1. Mezilidské vztahy	6
1.1.2. Pojetí času	7
1.2. Emilova rodina	8
1.3. Prostředí u Hanzelínů	10
2. Typologie postav	14
2.1. Doktor Hanzelín	14
2.2. Emil	18
2.3. Dora	22
2.4. Helmadony	25
2.5. Fma	29
2.6. Emilovi rodiče	31
2.6.1. Otec	31
2.6.2. Matka	32
Závěr	35
Použitá literatura	38
Resumé	39
Klíčová slova	41

Úvod

Ve své práci se zaměřuji na obraz prostředí a typologii postav v románu *Helimadon* od Jaroslava Havlíčka.

V první části se pokusím ukázat, jakým způsobem autor svá prostředí vytváří, jaké prostředky volí a jaké rysy zdůrazňuje, či potlačuje. Budu se věnovat všem třem scénám, které se zde vyskytují: městečku Staré Hrady, prostředí Emilovy rodiny a rodiny Hanzelínových.

Městečko rozeberu jako celek, kromě prostředků, jakými autor toto prostředí líčí, se zmíním také o mezilidských vztazích panujících zde a o pojetí času.

Co se týče Emilovy a Hanzelínovy rodiny, budu se mimo jiné snažit o srovnání těchto dvou prostředí. Chci ukázat, jak moc se od sebe liší a zdůraznit prostředky, které pro toto odlišení autor použil. Věnovat se chci i tomu, jakou důležitost hrají pro samotného vypravěče.

Ve druhé části své práce se věnuji postavám. Vybrala jsem si jen ty významné, všechny členy rodiny Hanzelínovy a potom otce, matku a Emila. Ostatní postavy ponechávám stranou, protože si myslím, že jsou zde jen okrajové a umožňují pouze vykreslit postavy důležité.

Více se zaměřím na tři postavy, které jsou podle mého názoru jedinečné: na Emila, jenž je vypravěčem, na doktora Hanzelína a jeho dceru Doru, která je předmětem Emilova zbožňování. Chci zdůraznit, čím jsou tyto postavy výjimečné a ukázat jejich zvláštní postavení i odlišný způsob, jakým je autor charakterizuje.

Domnívám se, že oba rodiče, Helmadony a Ema jsou každý svým způsobem typizováni a nejsou tak komplikovaní jako tři výše zmínění.

Všechny protagonisty také zasadím do prostředí městečka, přičemž mě zajímá, jaké postavení zaujímají.

Svá tvrzení budu opírat o konkrétní úryvky z knihy.

1. Obraz prostředí

1.1. Městečko Staré Hrady

Městečko Staré Hrady je vylíčeno jako uzavřený, svébytný a bezpečný mikroprostor, který je relativně malý a (společně s blízkým okolím městečka) tvoří dějiště románu. Mimo rámec tohoto prostoru se v románu nedostáváme. Vypravěč se o okolním světě pouze letmo zmiňuje: *„Města, v nichž jsme bydlili dokud byl otec jen úředníkem na hejtmanství, a později, když byl komisařem, byla bezesporu výstavnější a rušnější než Staré Hrady. A přece-
-nikdy předtím a nikdy potom jsem nepřilnul k žádnému jinému místu na zemi tak jako k tomu zapadlému šumavskému hnízdu, trčícímu na kopečku jako zřícenina, jako vyhlídkový bod, jako malé mraveniště plné podzemního hemžení, podzemních radostí a strastí.“¹*

Z citované ukázky také vyplývá, jak byly Staré Hrady pro Emila výjimečné. Demonstruje nám pocit bezpečí, označuje toto místo jako „hnízdo“, jako „mraveniště plné podzemních radostí a strastí“. Tento pocit bezpečí vyplývá z uzavřenosti tohoto prostředí a z jeho nepropustnosti. Dalo by se s jistou nadsázkou říct, že samotnou zápletkou je vlastně porušení této nepropustnosti v obou směrech. Do uzavřeného mikroprostoru pronikají totiž, i když jen obtížně a ne natrvalo, cizí vlivy. Jde o příjezd kouzelníka a později příjezd biografu. V obou případech je narušen stereotyp tohoto prostředí.

Kouzelník je v městečku senzací, ukáže jeho obyvatelům něco, co ještě neviděli, uchvátí je tajemnem. Zároveň ale během vystoupení začne jeho žena chrlit krev, situace se komplikuje a ona pomalu umírá. Příchodem kouzelníka je toto prostředí trvale narušeno, protože z něj tento muž odvede Doru. Dívka se chopí své příležitosti uniknout z mikrosvěta, který nenávidí právě pro jeho ohraničenost, pro jeho předvídatelnost a monotónnost.

S Doříným útekem se dostáváme k nejdůležitější a podle mého názoru nosné myšlence knihy- k opuštění uzavřeného mikroprostoru. Tomu vypravěč věnuje obrovskou pozornost. Sám hranice tohoto prostředí (a obecněji i všech

¹ HAVLÍČEK, J.: *Helimadoc*. Praha : Československý spisovatel, 1956. Str. 47

podobných prostředí) pojmenovává jako myšlenou čáru, kterou na podlahu nakreslí hypnotizér: „*Předsudky, příchyllost k rodině, zvyk poslouchati, strach z neznámého- to je kouzelná čára, kterou nedovedly překročiti ženy blouznivě toužící- tenkrát- i dnes- a přece, nač narážely? Na pouhé nic, dobré jen pro žert rozdováděného obecenstva. Ubohé ovečky, uspané vychytralým hypnotisérem, veřejným míněním! (...) Jen jediná krutá otázka je na místě: Co bylo za tou čarou? Byly tam louky volnosti? Vyhrávaly tam opravdu nebeské harfy? A jak dlouho?*“²

Vidíme, jak je zde zdůrazňována nejistota, jaký svět se nachází mimo Staré Hrady (mimo domov). Otázky, jež si autor klade (*Co bylo za tou čarou? Byly tam louky volnosti? Vyhrávaly tam opravdu nebeské harfy? A jak dlouho?*) nejlépe ukazují, jakým prostředím Staré Hrady vlastně jsou. Jsou místem domova a bezpečí. Místem, které má sice své nedostatky, ale jehož největší výhodou je fakt, že ho dobře známe. Je předvídatelné, a proto se zde člověk cítí jistý.

I Emil sám je nakonec nucen toto místo opustit, protože jeho otec se konečně dočká vytouženého povýšení. V závěru se dozvídáme, že se již vypravěč do městečka nikdy nevrátil. Přezíravě uvažuje, jak asi dnes vypadá: „*Nevím, co všechno je nové v Starých Hradech, které nejsou již oněmi Starými Hrady, jaké jsem znal- nikdy jsem se po tom nepídil. Všechny ty novoty, jistěže úctyhodné, rvaly by mi jen zbytečně srdce, přivyklé danému obrazu.*“³ Důvodem, proč Emil již nemá chuť vrátit se do Starých Hradů, je právě ztráta kontaktu s tímto prostředím a odcizení se.

Vypravěčovo líčení městečka má vždy nádech šťastné vzpomínky. Mnohdy však nešetří ironií: „*Městečko bylo velmi malebné. Řada špinavých chalup na spadnutí- to bylo předměstí.*“⁴ Z jeho popisu je cítit shovívavé pobavení, protože přes všechnu snahu místních obyvatel vyhlíží Staré Hrady dost zchátrale: „*Brána byla široká, notně oprýskaná (...) V otvorech, jimiž byla kdysi protažena lana padacího mostu, trčely zrezivělé kladky.*

„*Domy tu byly dvounohé, třínohé, nanejvýš čtyřnohé- podle šíře. Každý byl jinak nakloněný, jinak zúžený, každý se s jinou známkou vetchosti opíral o svého suseda, jako kotlavý zub v stařecké dásni.*“⁵

² Tamtéž, str. 247

³ Tamtéž, str. 253

⁴ Tamtéž, str. 17

⁵ Tamtéž, str. 17

Autor dokáže často na velmi malém prostoru využít všech prostředků subjektivního uměleckého popisu. Jeho obrazy přímo hýří barevností: „*fialový opar dále*“. Velmi časté je užití personifikace „*chalupy rozuteklé před útokem lesů*“⁶, kontrastů a přirovnání „*brána ověšená náhrdelníkem střechylů jako stará běhna, hlavní bašta s obrovskou mlynářskou čepicí nakřivo, kašna-hrnec, v němž překypělo mléko.*“⁷

V rámci tohoto uzavřeného prostoru se vypravěč některým subprostředím věnuje více. Hřbitov je pro něj místem, kam chodí snít a romanticky rozjímat o životě. Vráteňská studánka zase místem idylického setkání s Emou Hanzelínovou. Zvláštní postavení má v rámci mikroprostoru Starých Hradů říčka Bezovka. K ní chodí Emil a Dora, když si nepřejí být nikým rušeni. Někdy vzbuzuje příjemné nálady, jindy nálady zcela opačné: „*stydlivá, zarmoucená*“⁸ „*Od Bezovky stoupala zima v mlžných závojích.*“⁹

⁶ Tamtéž, str. 55

⁷ Tamtéž, str. 115

⁸ Tamtéž, str. 47

⁹ Tamtéž, str. 176

1.1.1. Mezilidské vztahy

Emil s jistým nadhledem hodnotí a občas i odsuzuje pokrytectví maloměšťáků. Popisuje konvence, které svazují tuto společnost tak bezvýznamnou a možná právě proto tolik lpějící na své domnělé důležitosti. Vidíme, jak se tito lidé snaží udržet vlastní vážnost v očích ostatních, spojenou například s potřebou ukazovat se na veřejnosti.

Na pohřbu jasnovidky demonstruje vypravěč jejich strach, aby se nezesměšnilo projevením soucitu k nižším společenským vrstvám: *„Kdo šel za rakví? Ošumělý a shrbený kouzelník, invalida ze špitálu, který mrtvé zatlačil oči, několik žebráků, zvědavci ze středního stavu. Panstvo se nezahodilo, aby se zúčastnilo komediantčina pohřbu. Dívali se naň jen z oken, tlumíce svůj zájem, zapírajíce svůj soucit.“¹⁰*

Stejně tak jako faleš a přetvářku při jednání s doktorem Hanzelínem, kdy se k němu všichni naoko chovají s úctou, ale za zády se mu posmívají.

Emil sám je kvůli otcově společenskému úspěchu svědkem těchto projevů lidského pokryectví. Jde o okázalé přátelství učitele Matějky ať už při vítání ve škole po dlouhé absenci: *„Můj třídní učitel, který se chtěl nejspíš otci zavděčit, mi vyšel vstříc až ke dveřím a tam mě patheticky objal.“¹¹*, nebo při loučení, kdy mu jde Emil v nových šatech za vše poděkovat: *„U učitele Matějky tato paráda došla patřičného ocenění. (...) Byl oslněn mým panským zevnějškem a pokládal zřejmě za mnohem důležitější to, jak vypadám, než to, že odjíždím.“¹²*

¹⁰ Tamtéž, str. 180

¹¹ Tamtéž, str. 61

¹² Tamtéž, str. 235

1.1.2. Pojetí času

Velmi zajímavé je v tomto románu pojetí času. Zejména jeho cykličnost a pak také idylické plynutí, které autor nechává jen probleskovat za dějem. Dva roky strávené v městečku, jsou poměrně přesně vyčleněny ročními obdobími, přičemž většinu prvního roku shrnuje vypravěč stručně v jedné kapitole.

Jelikož jde o retrospektivu a vypravěčem je vlastně třiadvacetiletý muž, je veškerá datace v románu jen přibližná: „**Předně bylo po prázdninách a já jsem již zase pilně chodil do školy.**“¹³

Četné jsou velké skoky v čase, kdy se dlouhá časová období opomíjejí a vzpomínky se prokládají asociacemi a úvahami.: „**Přes tři měsíce trvaly mé nedobrovolné prázdniny. Do školy jsem šel až počátkem června.**“¹⁴

Koncept vzpomínkovosti podtrhuje absence konkrétní datace: „**Když však kteréhosi dne bezděčně vyslechl náš rozhovor**“¹⁵, „**Jednoho prosincového dne jsem zastihl v domku Emu samotnou.**“¹⁶

Poté, co Emil začne docházet k Hanzelínovým, stává se jeho vyprávění detailnějším a děj se zpomaluje. Zajímavé je, jak autor nepřímo, pouze s použitím jejich typických rysů, znázorňuje roční období. Tyto pak prokládá obrazy vybraných svátků a obyčejů, z nichž největší pozornost věnuje svátku Božího těla.

„Něco tichého se ulouplo v koruně javoru nade mnou a snášelo se to zvolna kolem mého ucha ve váhavém tanci. Zavanul větrík a vrásčitý, zežloutlý poutník se sunul po dláždění, poskakoval, vmísil se mezi ostatní mrtvé. Taková opuštěnost! (...) Zatajil jsem dech. Hle, nový zatracenec se snášel!

Listopad...“¹⁷

Fascinuje mě, jak se Havlíčkovi na tak malém prostoru podařilo vystihnout náladu podzimu se vši jeho bezútešností. Zimu pak vtěsnil pouze do několika obrazů. Jen zběžnými črtami naznačil Štědrý den, přičemž si dokázal odpustit zdlouhavé líčení tohoto svátku. A již jsme opět u jara, které autor mistrně vystihuje se všim jeho elánem a radostí z nově propukajícího života.

¹³ Tamtéž, str. 59

¹⁴ Tamtéž, str. 61

¹⁵ Tamtéž, str. 97

¹⁶ Tamtéž, str. 110

¹⁷ Tamtéž, str. 109

1.2. Emilova rodina

Rodina bydlí na hlavním náměstí, stejně jako ostatní vysoce postavení měšťané. Nové bydlení pro ni však není dostatečně vyhovující. Zejména matce se dům nelíbí. Slouží jí jako záminka, aby u svého muže podněcovala touhu po kariérním postupu.

Popisu prostředí, v němž rodina žije, nevěnuje vypravěč příliš velký prostor. Blíže se zmiňuje jen o vlastním pokoji. Zde mimochodem dává za pravdu matčině tvrzení o těsném a málo prosvětleném bydlení, když o něm mluví jako o „*pokojíčku*“¹⁸ s jediným oknem.

Přesto jde o přepychově vybavený měšťanský dům, který sice plně nevyhovuje představám Emilovy matky, který je však jedním z nejlépe vybavených domů ve městě, vévodí mu černý přijímací salón s křesly potaženými červeným plyšem. Chlapec zde má vlastní pokoj. Jaký luxus v době, kdy se bezpočet rodin tísní v jedné či maximálně ve dvou místnostech! Je to však dům bez zahrady, proto je Emil typicky městským dítětem, jež se poněkud ostýchá přírody a zvířat.

Majetnost a dobré postavení rodiny demonstruje vypravěč nepřímou ve dvou následujících úryvcích. První zobrazuje Emila při stolování: „*Seděl jsem u stolu s ubrouskem uvázaným v týle (cítil jsem se vždy stísněn v tomto ohavném bílém chomoutu).*“¹⁹, druhý pak chlapce a jeho matku při sledování průvodu na svátek Božího těla: „*Seděli jsme u otevřeného okna na našich křeslech, potažených rudým plyšem, já, vytáhlý, smutný princ, a má matka, krásná zámecká paní, a dívali jsme se do náměstí jako z královské lóže na scénu divadla, ozářenou reflektory. Matka měla na sobě své nejlepší hedvábné šaty, na krku zlatý křížek, ruce ponořeny do rukavic až po lokty. Já jsem byl černý od hlavy až k patě, slavnostně černý.*“²⁰ Sám vypravěč vnímá výjimečné postavení sebe a svých rodičů, které zde přirovnává k aristokracii. Je na něj patřičně pyšný.

Jako v každé lepší rodině, i zde se o chod domácnosti starají služky, a to hned dvě: stará Háta žijící již s rodinou spoustu let a mladá Bětka. Domácnost je na nich závislá, protože matka jako správná žena z lepší společnosti nepracuje. Proto představuje Hátino onemocnění vážný problém.

¹⁸ Tamtéž, str. 151

¹⁹ Tamtéž, str. 104

²⁰ Tamtéž, str. 157

Domácnost je vyvedena ze svého řádu a proti obvyklým zvyklostem musí být Emil zapřažen do posílek.

Služky v této rodině nepožívají žádných zvláštních výhod. Pro matku jsou jen pouhou pracovní silou. Její vztah ke službám, jež jsou jí prokazovány demonstruje i situace, kdy je Emil vyléčen a má lékaři za své uzdravení poděkovat. To se matce nelíbí, protože podle jejího názoru se lékaři neděkuje, ale pouze zaplatí.

Jaké tedy je prostředí Emilovi rodiny? Je to svět vyšší společnosti, kde se chlapec cítí svázán, cítí povinnost chovat se podle svého společenského postavení.

Tomuto prostředí je v rámci knihy věnována velmi malá pozornost a vypravěč se jím příliš nezabývá. Jeví se kontrastně oproti domácností doktora Hanzelína.

Vztahy v rodině jsou pouze jednostranné. Otec miluje Emila, Emil matku a matka jen sama sebe. Chlapec je „*vychováván ve víře v moc a bohatství*“²¹, ve světě, kde se nad vzájemné citové projevy staví potřeba úspěchu.

²¹ Tamtéž, str. 11

1.3. Prostředí u Hanzelínů

Prostředí, v němž doktor se svými dcerami žije, je úplně jiné, než by se na doktora slušelo. Jeho dům se nachází na maloměstské periferii a neliší se od domků sousedů, chalupníků a řemeslníků.

Hospodářství je velmi rozlehlé a skládá se z několika subprostředí: z doktorovy ordinace, ze společné kuchyně, z ložnice sester, Hanzelínova pokojíku a venkovního prostoru- stáje, sádku a k němu přilehlé říčky Bezovky. Každé toto subprostředí je úplně jiné než ostatní.

Kuchyně je místem, kde se všichni členové rodiny scházejí. Jsou zde také přijímání hosté. V zimě se pak stává čekárnou pro pacienty.

„*Veliká světnice*“²² je ložnicí Heleny, Lídy, Marie a Dory. Každá dívka zde má vlastní kus nábytku, kde si schovává své cennosti.

Nikde v domě nevisí na stěnách obrazy, protože si na ně Hanzelín nepotrpí. V kuchyni visí jen pár rodinných fotografií, v doktorově ordinaci pak zvětšená fotografie Hanzelínovy ženy. Z popisu je patrná jistá omšelost vybavení. Opět v kontrastu s červeným sametem na křeslech Emilových rodičů.

Doktorova ordinace se od ostatních ordinací také velmi liší. Úplně zde chybí ona „*chladná, jodoformem páchnoucí vznešenost.*“²³ U doktora je vybavení sice perfektně čisté, ale trochu zastaralé. Kolo na vrtání zubů je zrezivělé, křeslo na několika místech prošoupané a trčí z něj vycpávka. Na oknech kvetou pelargónie a páchne to tu kouřem z Hanzelínovy dýmky.

Dům je jakousi směsicí nevksu a omšelosti. Kvalitní a téměř panský nábytek ještě z lepších časů je postaven vedle starého a již dosluhujícího. Vše se podřizuje vkusu podivínského doktora, který nemá žádný vztah k obrazům na stěně, ale z nostalgie si v ordinaci udržuje páchnoucí pelargónie.

Jeho dcery- samy ve vlastním oblékání bezradné- nevěnují vybavení domu žádnou pozornost. V tomto prostředí je šetrnost postavena nad luxus a funkčnost nad krásu. Opět naprosto v rozporu s rodinou Emila.

Hanzelín se ani jako doktor nesnaží nikomu zalíbit. Nemá to zapotřebí, protože jeho pacienti jsou ti nejchudší. Proto v jeho ordinaci může být nakouřeno a nikdo mu nevyčítá zrezlé kolo na vrtání zubů. Doktor se nemusí přetvařovat a jednat být ke svým pacientům obzvláště pozorný, nemusí

²² Tamtéž, str. 27

²³ Tamtéž, str. 29

si dávat pozor na to, co říká, a dokonce ani jeho nezdvořilý nápis „*Otřete obuv*“ mu zákazníkы neodežene.

Nejdůležitější v jeho ordinaci je turnus domácích prací. Tomuto „*výkvětu doktorova podivínství*“²⁴ věnuje vypravěč dokonce samostatnou kapitolu. Uvádí, že byl jedním z důvodů, proč tento příběh vznikl. Hanzelín ho vyrobil po smrti své ženy, aby byly zvládnuty všechny práce v domácnosti i hospodářství.

*„Kotouč byl připíchnut do středu jiného, širšího a neotáčivého kotouče. Oba byly rozděleny na čtyři stejná pole. Na spodním kotouči byla doktorovou rukou nakreslena písmena: O – K – P – S, na vrchním slabiky: He – Li – Ma – Do. Vnější kruh znamenal: ordinace, kuchyň, pole, stáj. A vnitřní: Helena, Lidmila, Marie, Dorota.“*²⁵

Tak vlastně doktor dívkám určuje jejich denní pracovní náplň a je v dodržování tohoto schématu velmi přísný. Nikdy nepřipouští, aby se dělaly nějaké změny, protože má vlastní teorii o tom, že se časem spravedlivě dostane na každého.

Turnus je důvodem, proč se celé městečko doktorovi a jeho dcerám vysmívá. Je symbolem nesvobody, něčím nezvyklým, co ale dokonale funguje a dráždí obecné mínění.

Autor ho popisuje nejrůznějšími hanlivými přídomekы podle toho, zda se snaží vystihnout jeho směšnost nebo hrozivost: „*neúprosný kotouč*“²⁶, „*legrační turnus*“²⁷, „*neblahý turnus*“²⁸, „*d'ábelský kotouč*“²⁹.

Tento kotouč je symbolem otcovy vlády nad dcerami. Tím, že s ním každé ráno otočí, vlastně určí, jak bude pro tento den vypadat jejich život. Jediná Dora se odváží zlomit neúprosnost a stereotyp, který turnus domácích prací symbolizuje. A tak, aby zabránil narušení základů, na nichž jeho rodina dosud fungovala, a také aby nepopřel svou tezi o neúprosné spravedlnosti, je Hanzelín nucen na Dořino místo napsat Emu.

Hanzelínovi každý den opouštějí prostředí domova a vyjíždějí v kočáru za doktorovými venkovskými pacienty. Pro dívky je výlet vítaným zpestřením po celodenní práci. Vypravěč v těchto vyjížděvkách, a hlavně ve zpěvu, jímž je dívky provázejí, spatřuje výraz životní energie a vzdoru vůči svému osudu.

²⁴ Tamtéž, str. 31

²⁵ Tamtéž, str. 31

²⁶ Tamtéž, str. 32

²⁷ Tamtéž, str. 35

²⁸ Tamtéž, str. 39

²⁹ Tamtéž, str. 41

Domácnost doktora Hanzelína je v silném kontrastu s prostředím vyšší společnosti a dostatku, ze kterého Emil pochází. Rodina se netěší společenské úctě a ve městečku je na ní pohlíženo s despektem. Proto žijí Hanzelínovi poněkud v izolaci. Maloměšťáci je do svých řad nikdy nepřijali a nepřijmou. Nejchudší vrstvy na Hanzelína zase pohlížejí s pokorou. Doktor je pro ně vzdělaným člověkem, který je od svých dveří nikdy nevyhodí, a který, a to je nejdůležitější, bude za své služby požadovat jen odměnu pro ně přijatelnou. Toto prostředí se tedy vyznačuje solidaritou. Panuje zde soucit s těmi nejchudšími, protože i samotný doktor byl jedním z nich. Potřebnému člověku není nikdy odepřena pomoc, pokud se nerozchází s lékařskou etikou. Hanzelín léčí i pacienty, o nichž ví, že mu nikdy nebudou schopni zaplatit.

Rodina je vůči ostatním otevřena. Je lehké sem proniknout, protože Helmadony jsou ochotny člověku důvěřovat. Emila si velmi oblíbí a troufám si tvrdit, že k němu zaujímají mateřský postoj.

Přestože jsou Hanzelínovi k návštěvníkům a hostům velmi vstřícní, nikdo o jejich přátelství nijak zvlášť nestojí. Nikdo se nehrne do této celým městečkem vysmívané rodiny.

Rodinné vztahy jsou složité. Jednotliví členové mají od sebe navzájem odstup. Turnus je bariérou mezi čtyřmi staršími dcerami, protože každá má na celý den přidělenou svou práci. Ema v turnusu není, může se toulat, kde se jí zlíbí a žije tak ve své vlastní izolaci.

A konečně i Hanzelín je oddělen od svých dětí, protože zastává pozici otce. Musí být vzorem, osobou, která vede a vychovává a jejíž slovo je všeobecně platným zákonem. Příliš se nezajímá o pocity a nálady dcer, snad proto, že ženy všeobecně považuje za rozmarné a hloupé. Je staromódní a své děti rozhodně nerozmazluje. Jím zavedený domácí pořádek nesmí být narušován a jeho dcery nemají právo odmítovat. Hanzelín z pozice staršího a zkušenějšího nepřipouští žádné diskuze.

Vypravěč tuto oddělenost jednotlivých členů rodiny dokládá ještě jinak, když mluví o tom, jakým způsobem si sestry ukládají své poklady. Každá má prostor, který je vyhrazen jen jí, a který je zbytkem rodiny respektován. Helena staré umyvadlo, Lída kufr, Marie koš, Dora květovanou truhlu.

Také doktor má svou ložnici, kam kromě Emy nikdo bez vážného důvodu nechodí. Jeho věci jsou posvátné a nikdo z rodiny by si nedovolil na ně sáhnout.

Jak je vidět, vypravěč věnuje popisu tohoto prostředí velkou pozornost. Je jím okouzlen. Tento statek s lékařskou ordinací je tak odlišný od světa, ve kterém Emil vyrůstá. Nejen, že jde o rodinu velmi početnou, zatímco Emil

je jediným a hýčkaným dítětem svých rodičů, ale také zde panují úplně jiné vztahy. U Hanzelínů se nikdo nemusí přetvařovat. Není nutné zabývat se společenským postavením a vhodností, či nevhodností projevu.

Pokud jsou projevovány city, může si Emil být jistý, že jsou opravdu od srdce a ne pouze z povinnosti. Poprvé zde tento chlapec poznává lásku. Má pocit, že sem patří, že je tu vítán a ochotně zde tráví všechnen volný čas. Protože tohle není tichý a sterilní dům, ve kterém musí člověk dbát na slušné vychování. Emil pobíhá mezi kachním trusem a hnojištěm, ze sádku se pouští k říčce Bezovce, ochotně pomáhá sestřám při domácích pracích a ani ho nenapadne přemýšlet o společenské propasti, která jeho a Hanzelínovi dělí. (Ta je mu připomenuta, až když se v novém obleku přijde naposledy rozloučit.)

Zejména díky zpanštělé matce byl chlapec dosud úplně odříznut od chudších vrstev a jejich problémů. Byl vychováván v dostatku a najednou je konfrontován se skutečností. Vidí lidskou bídu, o niž se v lepší společnosti nemluví, ty nejchudší a nejubožejší, kteří prosí o smrt, protože se jim už život stal utrpením. Setkání s touto realitou má vliv na utváření jeho pohledu na svět, a tak se brzy logicky začíná své matce odcizovat.

2. Typologie postav

2.1. Doktor Hanzelín

Doktor Hanzelín je nám představen jako muž směšného, až odpudivého vzhledu: „*Byl malý, cupkavé nohy nesly vypouklý břich (...) Na tenkém krku trčela kulatá hlavička jako na stopce. Tváře měl nadmuté, podobné dvěma rudým boulim, a oči tak světlé, že bylo těžko určití jejich barvu. Štětinaté obočí mu u kořene nosu tvořilo bílá chvošťátka. Něco málo vlasů mu zbylo kolem uší a v týle, jinak byla jeho hlava docela lysá. Pod trudovitým nose měl sotva patrný, popelavý, řídký knírek.*“³⁰ První dojem není moc příznivý, tento malý muž není žádným krasavcem, nevzbuzuje a ani se nesnaží vzbuzovat něčí sympatie. Je však postavou, která je daleko problematičtější a rozporuplnější než se na první pohled zdá.

V životě byl nucen překonat mnohá těžká období. Pochází z nejhudších vrstev. Matka mu zemřela a žil pouze s otcem. Vystudoval jen díky blahovůli svého strýce, který ho po celou dobu studii na gymnáziu živil. Mladý student musel však přesto tvrdě pracovat, aby zvládal učení a zároveň kondice, jimiž si vydělával na šaty a školní pomůcky.

Ani studia na vysoké škole by nikdy nedokončil bez cizí pomoci. Zde byla jeho mecenáškou selka Doubravová, která nejenže ho zachránila, když onemocněl tuberkulózou, ale tato žena, již si později vzal za manželku, mu také umožnila dostudovat lékařství.

Když už se mladý doktor těšil, že je strádání konec a za léta dřiny a bídy se konečně dočká náhrady, utřil první obrovskou ránu. Lidé z městečka jím pohrdali. Důvodem byl zejména jeho nízký původ a pak také jeho poměr se selkou Doubravovou ještě před tím, než byli oddáni. Proto Hanzelín zahořkl.

Tato tvrdá rána ho naplnila odporem k vyšší společnosti, jež tak nerada a neochotně přijímá do svého středu jedince z nižších vrstev. Nedokázal pochopit, že se za svou dřinu a poctivou práci nedočkal odměny. Do jeho ordinace nikdo z městečka nepřicházel a jeho pacienti byli jen chudí lidé a vesničané z okolí. Tak se stal Hanzelín „*lékařem prost’áček a chudiny*“³¹.

³⁰ Tamtéž, str. 11

³¹ Tamtéž, str. 25

Důvodem, proč ho měšťané nepřijali jako svého lékaře, byla nejen nemajetnost, ale také touha stát se něčím lepším. Hanzelín usiluje o to, aby si od samého dna pomohl k významnému společenskému postavení. A to je něco, co se přičí zažitému pořádku. Největším doktorovým proviněním je však jeho pýcha. Pobuřuje svou neochotou smířit se s postavením, na něž ho degradovali. Svých výroků a názorů se nevzdá, a protože ho maloměšťáci nemohou umlčet, alespoň se mu posmívají. Hanzelín si vše na první pohled nechává líbit. Příklad kouzelnického představení, kdy furiantsky zakoupil pro sebe a své dcery nejdražší místa, však dokazuje, že mu na obecném mínění přece jen záleží.

Zajímavé je, že během celého vyprávění (vyjma kapitoly, kde se připomíná Hanzelínovo dětství a studia) ani jednou nezazní jeho křestní jméno. Mluví se o něm jako o „Hanzelínovi“, „doktoru Hanzelínovi“, „doktoru“ nebo hanlivěji „starém Hanzelínovi“.

Tento fakt souvisí jednak s tím, že nemá žádné přátele a žije samotářským životem obklopen pouze svými dcerami a svými pacienty, a potom také s tím, že je obrazem vzpomínky čtrnáctiletého chlapce, který by si ho tímto jménem ani nedovolil oslovit. (Ze stejného důvodu se vůbec nedozvídáme Emilovo příjmení.)

Vypravěč vidí v Hanzelínovi starého bručouna, rýpala, který nikdy nejde pro kritiku daleko a jehož přímost často působí neurvale: **„Jeho řeč byla ostrá jako nůž. Hanzelín neuměl nebo nechtěl dělat komplimenty.“**³²

Emilovi se při společných rozhovorech snaží otevřít oči, přičemž kritizuje zejména společenské poměry a nejvíce zpanštělou vrstvu, do níž chlapec patří. Emil ho označuje jako „mudrce“ a sebe jako jeho žáka.

Názory tohoto vysokoškolsky vzdělaného muže jsou velmi zajímavé. Na jedné straně je nám představen jako filozof, člověk neotřelého pohledu na svět: **„Příroda, to je živý svět, útulek pro mudrce a básníky. Ti, kteří otrhávají lupínky a přepočítávají pestíky, kteří se dívají ptáku do krku, aby viděli, čím zpívá, to jsou mi ti praví!“**³³, na druhé straně, když se dozvídá, že Emil učí Doru francouzštinu, projevuje se jako konzervativce nejhrubšího zrna: **„Ženskou učit cizímu jazyku. Jste oba pošetilí. Ona víc než ty. Ženská, to si pamatuj, patří do kuchyně a k domácím pracím. Všechny ty modernosti s ženským vzděláním jsou nesmysl. (...) Na štěstí nemají ani dost veliký mozek...“**³⁴

³² Tamtéž, str. 11

³³ Tamtéž, str. 79

³⁴ Tamtéž, str. 102

Je zvláštní, že týž člověk, který hlásá svobodu ducha a brojí proti společenským předsudkům, dokáže být tak tvrdý a bezohledný k ženám, své dcery nevyjímaje. Hanzelín ve své rodině zaujímá dominantní postavení. Je osobou, která neomezeně vládne, je „*milovaným a uznávaným domácím tyranem*“³⁵ a vypravěč to na mnoha místech zdůrazňuje: „*Hanzelín, král v ženském království*“³⁶, „*Na této parádní posteli spával Hanzelín jako mrtvý král v otevřené rakvi*“³⁷, „*jak tu tak stál, podoben vítěznému generálu po krvavé bitvě*“³⁸.

Jako správný tyran chce mít i tento muž vše pod svou kontrolou. Jeho slovo je v rodině zákonem a žádná z dcer se nesmí odvážit otcí odporovat. To on vlastně určuje Helmadonám jejich denní režim tím, že každý den otočí kotoučem.

Kvůli této práci, která se pro ně nehodí a je často velmi obtížná, pak dívky sklízají posměch městečka. Doktor zachází až tak daleko, že Doře zakazuje toužit po svobodě a mluví dívkám dokonce i do oblékání.

Je „slepě spravedlivý“, nepřipouští žádné změny v denním režimu, a když Dora uteče, v rámci „spravedlnosti“ zařadí do turnu svoji milovanou Emu. Ta je tak ze dne na den připravena o svou svobodu a připoutána k těžké práci. A tak pro jeho hrdost trpí celá rodina. Aniž by na tom měly nějakou vinu, jsou dcery kvůli svému otcí odděleny od městečka a nuceny spoléhat se jen samy na sebe.

Hanzelín má jednu nikdy nesplněnou touhu, mít syna. Jeho jediný syn Karel zemřel po pouhém půl roce po narození a pro doktora to byla „*veliká, nikdy nevyléčená bolest*“³⁹. Snad také proto tolik přilne k Emilovi, protože touží mít následníka a pokračovatele. Čím více se s chlapcem sblíží, tím více se mu snaží zprostředkovat své vlastní vidění světa a zbavit ho jeho romantických nálad.

Emil brzy zjišťuje, že se pod drsnou slupkou zatvrzelého a neurvalého muže schovává veliký dobrák. Člověk, který „plakal jako chlapec“ na pohřbu své ženy, a který má také soucit s těmi nejchudšími a vůbec se všemi trpícími.

³⁵ Tamtéž, str. 43

³⁶ Tamtéž, str. 41

³⁷ Tamtéž, str. 28

³⁸ Tamtéž, str. 229

³⁹ Tamtéž, str. 25

Když jednoho dne přivede utrápený muž do ordinace svou malomocnou ženu a oba prosí o ukončení jejího trápení, má Hanzelín bezmocný vztek, že jim nemůže pomoci, protože přes všechno soucit se musí zachovat v souladu s lékařskou přísahou.

Jeho rozhořčené lamentování však mrazí svou pravdivostí: „*Blbý, neslýchaně blbý svět, který bídou ubijí chudáky, kteří by chtěli žít, ničtí souchotinami mladíky, z nichž by mohli být dokonalí lékaři, básníci, vynálezci, spasitelé lidstva, a na druhé straně zabraňuje dát vytouženou a zaslouženou smrt trosce člověka, která nemá již význam ani pro své okolí, ani pro vlastní rodinu, ani pro sebe samu.*“⁴⁰

Hanzelín je postavou, kterou přes všechny její chyby nedokážu vnímat záporně. Je to člověk, jehož osud byl tak těžký, že ho stěží můžeme soudit, protože jestli je tvrdý k ostatním, nejtvrdší je vždy k sobě samému. Emil sám ho v závěru označuje za svůj vzor a vzdává mu hold: „*Ten misantrop snažící se jednati neomalenež, činiti dojem ukrutníka, byl ve skutečnosti jen uraženým milovníkem lidí, nezištným pomocníkem nejubožejších. Pohrdaje uhlazeností a zhýčkaností, setrval palíčatě ve víře v tvrdou práci a v právo utlačených. Svými odvážnými výroky pohoršoval hlupáky, nemohl jimi však změnit jejich řád. Pomstili se mu tím, že ho vyloučili ze svého středu. Chodili kolem něho, kolonisty příštího, lepšího světa, kterého se nedočká, jako páni na procházce kolem dělníka, lopotícího se v příkopě u silnice.*“⁴¹

⁴⁰ Tamtéž, str. 129

⁴¹ Tamtéž, str. 250

2.2. Emil

Vyprávění je formulováno s mnohaletým časovým odstupem, protože román je koncipován jako vzpomínka, kdy vypravěčem je samotný Emil, dospělé já hlavního hrdiny. Může tak své zážitky a postřehy konfrontovat se svou pozdější zkušeností. Proto v okamžiku vzpomínání zaujímá subjekt i hodnotící stanovisko.

Ve své práci užívám termín „rámcový vypravěč“. Mním tím dospělého Emila. Tento muž, do příběhu na několika místech proniká. Patří mu úvod, shrnující a hodnotící závěr a pak ještě několik drobných hodnotících vstupů, které umocňují vzpomínkový ráz celého vyprávění.

O rámcovém vypravěči se od něho samého dovídáme poměrně hodně. Popisuje nám svůj vzhled, dokonce prozrazuje i věk- třiačtyřicet let (od vzpomínaných událostí má tedy třicetiletý odstup). Je to muž životem unavený, který sám sebe vidí jako „*nenapravitelného snílka*“⁴², který „*nemá druhů ani přátel*“⁴³. Je veteránem první světové války a k pokroku „nové doby“ se staví dost skepticky: „*Lidé rychleji jezdí, rychleji žijí, rychleji stárnou, zuřivěji se nenávidí.*“

Ne nadarmo proto nazývá své vyprávění „*příběhem odpočinku*“. Vlastně nám tím říká, proč ho napsal. Má být zastavením v příliš uspěchané době, vzpomínkou na místo a lidi, které si zamiloval. Tento „*příběh pošetilé puberty*“⁴⁴ je ohlednutím za jedinečným obdobím mezi dětstvím a dospělostí.

Román je psaný v ich-formě, kdy třináctiletý chlapec Emil vzpomíná na dva roky strávené ve Starých Hradech. Během této doby jsme svědky, jak se z rozmazleného, znuděného a velmi precitlivělého chlapce stává hloubavý mladík, přičemž formování jeho osobnosti ovlivňují dva protikladné prostory- prostředí bohaté městské rodiny a prostředí venkova.

Před svou nemocí je Emil obtloustlým jedináčkem, který nade vše a bez výhrad miluje svou matku. Nejen, že se mu však mateřské lásky nedostává, ale ještě navíc úplně postrádá přátele. Časté stěhování mu totiž nedovoluje nikde citově zakotvit. Proto je ve svých třinácti letech osamělým a citově vyprahlým chlapcem, tolik odlišným od svých vrstevníků.

⁴² Tamtéž, str. 248

⁴³ Tamtéž, str. 250

⁴⁴ Tamtéž, str. 256

Doma jsou na něj kladeny vysoké nároky, předpokládají se dobré výsledky ve škole. Rodiče mají již svou představu o jeho budoucím životě a o jeho studiu mluví jako o něčem samozřejmém. Chlapec je také musí doprovázet na společenských akcích. Je obklopen světem dospělých, do něhož ještě nepatří, ale zároveň není již schopen být dítětem.

U vráteňské studánky se poprvé setká s Emou, nejmladší dcerou doktora Hanzelína. Touto dívkou je zcela okouzlen, je pro něj symbolem čistoty a krásy. Poprvé tak poznává pocit zamilovanosti. Vše ale překazí jeho těžká nemoc. Rámcový vypravěč celou situaci komentuje: „*Dětské lásky jsou nesmírně povrchní, není pro ně místa tam, kde strach ze smrti bolestně jihne v hrdle.*“⁴⁵

Tato nemoc však má však pro Emila zásadní význam, protože se mu kvůli ní do života dostává muž z jiné společenské vrstvy, doktor Hanzelín. Tomu se sice podaří vyléčit ho, ale chlapec se ještě dlouho o své zdraví strachuje. Proto mu otec domluví pravidelné kontroly v lékařově ordinaci. Tak se mladíkovi otevírá přístup do rodiny naprosto odlišné od jeho vlastní a z uzavřeného městského bytu se dostává na čerstvý vzduch.

V tomto prostředí vládne pevnou rukou starý Hanzelín. Silný mužský vzor Emilovi dosud chyběl, protože jeho otec se nechává příliš ovlivnit svou ženou. Podivínský doktor k chlapci přilne a jeho chování k němu brzy nabírá spíše otcovský ráz. Hanzelín se mu snaží přiblížit své vidění světa a zbavit ho některých předsudků. Nekompromisně pojmenovává zejména neduhy lepší společnosti, do které Emil patří. Tímto způsobem přímo ovlivňuje formování jeho charakteru.

Chlapcovy názory na svět jsou však formovány i nepřímou. Protože má možnost setkat s lidskou bídou, uvědomuje si obtížné postavení některých lidí. Není proto divu, že mu najednou problémy jeho matky připadají malicherné.

Hlavním důvodem, proč mu prostředí u Hanzelínových tolik přiroste k srdci, je však Dora, do níž se zamiluje na první pohled. Dívka ho upoutá svou živelností a krásou a brzy se stane předmětem chlapcova slepého zbožňování.

Její chování vůči němu je však odmítavé, trápí ho svými rozmary a náladovostí. Přesto se Emil nenechá odradit a snaží se jí jakkoli zavděčit. Přitom sebou nechává velmi manipulovat.

Láska k Doře je silnější než láska k matce, která se mu začíná odcizovat. Když se situace vyhrotí a matka chlapci zakáže Hanzelínovi

⁴⁵ Tamtéž, str. 61

navštěvovat, Emil vůči ní poprvé ve svém životě pocítí nenávisť. Až teď si uvědomuje, jak je pro něj nové prostředí důležité.

Pubertou si mladík prochází se všemi typickými rysy. Připadá si dospělý a vážný, nemá již pochopení pro hry malé Emy, rostou mu první vousy, mění se mu hlas.

Objevují se u něj výkyvy nálad a sklony k romantismu, ostře kritizované samotným doktorem. Například jasnovidka ho fascinuje svou tajemností. Nemoc této slabé ženy Emil sleduje, její smrt ho zasáhne jako něco nepatřičného.

Chlapec jde dokonce tak daleko, že se účastní komediantčina pohřbu. Často pak navštěvuje hřbitov a sní nad jejím hrobem.

Velmi zmaten je ze svého prvního erotického snu, cítí znechucení nad sebou samým, pronásleduje ho pocit provinění, že spáchal něco neslušného.

Emil ve svém vyprávění charakterizuje sám sebe, svůj vzhled, ale i své povahové rysy a pocity: „*Byl jsem dosti hřmotný na svůj věk, notně obtloustlý, tenkrát, před svou velikou nemocí, a trochu jsem se sám sobě hnusil, jak se děje mnohým jiným, příliš zhýčkaným chlapcům.*“⁴⁶

„...já, který jsem se považoval za dospělého a vážného, jemuž se počal po mužsku měnit hlas“⁴⁷

Nepřímo je charakterizován Dorou a doktorem Hanzelínem. Jejich vnímání Emila se však od jeho vlastních náhledů na sebe samého liší. V Dořiných očích je malým dítětem: „*Och ty hošíčku! (...) Upaloval bys zděšeně k mamince s vykulenýma očima.*“⁴⁸

Hlavním důvodem je jistě pětiletý věkový rozdíl. Dora je mladou ženou připravenou začít samostatně žít. V jejích očích je Emil stále jen malým, nezkušeným chlapcem, závislým na rodičích, který o skutečném životě nic neví. Závidí mu jeho společenské postavení a také to, že se jako muž bude moci svobodně rozhodovat, co se svou budoucností udělá. Emil ji slepě zbožňuje, je schopen udělat cokoli, jen aby ho od sebe neodehnala a o to více jím dívka pohrdá.

Stejně jako jeho dcera dává i Hanzelín Emilovi najevo jeho odlišné společenské postavení a nezralost. Na rozdíl od Dory, to však doktor nečiní se záští, ale pouze s jakousi otcovskou výtkou. Chce totiž z chlapce vychovat

⁴⁶ Tamtéž, str. 54

⁴⁷ Tamtéž, str. 76

⁴⁸ Tamtéž, str. 146

lepšího člověka: „*Chytráku, už teď se stydiš dělat něco, čeho se ti chce, aby se ti lidé nesmáli? Neuč se býti pokrytcem.*“⁴⁹

„*Nejdřív hypochondrie a nyní hysterie. Takoví jsou ti nahoře. Taková je celá ta jejich zjemnělá kasta.*“⁵⁰

„*Jsi ještě mládě, nezkušený, hloupý hoch.*“⁵¹

Kvůli Doře se Emil nakonec dopouští zrady na Hanzelínovi. Prochází svým prvním morálním dilematem, které ukáže jeho nezkušenost. Když dívka uteče s kouzelníkem, chlapec ztratí chuť do života. Zažívá pocit zhrzenosti, má dojem, že bez Dory nemá už jeho život smysl. Navíc je přesvědčen, že nese na jejím útěku osobní vinu.

Z tohoto stavu mu pomáhá až jeho otec, který ho donutí zachovat se čestně jako pravý muž a vše doktorovi přiznat. Hanzelín mu nakonec odpustí, ale dá mu důrazné ponaučení, jak se má v obdobném případě zachovat. Je upozorněn, že již není dítětem.

Odjezdem ze Starých Hradů je symbolicky uzavřeno Emilovo dětství. Odjíždí studovat na střední školu a symbolem přechodu do dospělosti jsou i jeho nové šaty. Když se přichází s Hanzelínovými rozloučit, je v nich již jiným člověkem a nikdo z rodiny se k němu nedokáže chovat jako dřív.

K vykreslení vnější a vnitřní charakteristiky hlavní postavy využívá autor všech dostupných metod. Nejen že nám sám sebe, svůj vzhled a duševní pochody, popisuje přímo Emil, nepřímou je charakterizován i svým chováním a způsobem, jakým je vnímán okolím.

V závěru nám pak rámcový vypravěč ještě naznačuje, jak se chlapcův osud vyvíjel dál.

⁴⁹ Tamtéž, str. 128

⁵⁰ Tamtéž, str. 171

⁵¹ Tamtéž, str. 228

2.3. Dora

Tato dívka je zobrazena na vrcholu rozkvětu. Neustále zdůrazňovány jsou hlavně její smyslnost a sexualita, do popředí se staví atributy ženskosti: *Dora byla hezká. Měla veliká, rudá, masitá ústa (...) Byla to nezkrocená, touhami se zalykající mladá klisna (...) nepokojná v nádherném rozkvětu svého dvacetiletého panenství.*⁵² ; „*Pekelně palčivé a krví páchnoucí ženství, horečka smyslů*“⁵³

Je přeplněna potřebami a tužbami, které nemůže prostý a jednotvárný život naplnit, proto je přehnaně emotivní a cítí se nešťastná a uvězněná. Domácí prostředí ji dráždí svou uzavřeností a předvídatelností. Na své postavení si neustále stěžuje.

S tím souvisí její neklid, náladovost a výbušná povaha. Ve své touze oprostít se od života, který vede, je však vybíravá. Nespokojí se jen tak něčím. Její jediný nápadník, nevzhledný učitel Pírko, jí není dost dobrý. I když ještě přesně neví, co chce, má Dora zcela konkrétní představu o tom, co nikdy nechce, a tak ve své nezkrotnosti přímo pohrdá klidným životem, jež se jí po Pírkově boku nabízí. Lákají ji dálky, dobrodružství, i kdyby třeba za to měla draze zaplatit. S dálkami spojuje i nalezení lásky, protože je přesvědčená, že doma ji nikdy nenajde.

Je schopná nejpodlejších činů, předvádí sebeovládání dost netypické pro tak mladou dívku. Když jí Emil oznámí, že ji viděl objímat kouzelníka, rozezleně vybuchne. Ve chvíli, kdy do místnosti přijde její otec, dokáže ale své emoce dokonale ovládnout a ještě pokrytecky předstírat, že jen chlapce utěšuje, protože je jeho chůva nemocná. Pro Emila je tento výstup ukázkou „*podlého sebeovládání*“.⁵⁴ Jež nikdy předtím ani potom nepoznal. Umožňuje mu poznat, jak bezohledně si jde Dora za svým štěstím a co všechno je ochotna udělat, když má pocit, že ho má již na dosah ruky.

Jako jediná z dcer se občas dokáže postavit otci právě proto, že je stejně paličatá a neústupná jako on. Ke svému okolí se chová často zle a arogantně. Svými staršími sestrami pohrdá, slouží jí jako příklad toho, jak by nikdy

⁵² Tamtéž, str. 39

⁵³ Tamtéž, str. 185

⁵⁴ Tamtéž, str. 171

nechtěla skončit. Je jejich naprostým protikladem. Nemá v sobě ani trochu odevzdanosti, pokory nebo podřízenosti. Připadá si chytřejší než ony.

Emila pak využívá. Brzy objeví, co k ní chlapec cítí, a udělá z něho nejprve svého důvěrníka a později „poslička lásky“. Pohrává si s ním, i když musí dobře vědět, co prožívá. Svou náladovostí ho mate, často je na něj zlá. Je jediný, na kom si může vylévat hořkost nad svým postavením.

Na svůj útěk z domova se dlouho a cílevědomě připravuje. Poměr s kouzelníkem začíná ještě dávno před tím, než jeho žena zemře. Již tehdy se učí jasnovidckému umění. Trpělivě a bez jakéhokoli soucitu čeká na ženinu smrt, aby pak mohla nastoupit na její místo. Brzy po jasnovidčinně pohřbu pak skutečně uteče a ještě v dopise na rozloučenou vyčítá rodině, jak se k ní chovala.

Dora je stejně jako její otec postavou rozporuplnou. Názory na ni se často diametrálně liší.

Emil ji miluje, a proto má vždy tendence její činy omlouvat, sici si uvědomuje, že často jedná bezohledně a sobecky, ale nedokáže ji proto odsuzovat. Jeho dospělé já dokonce obdivuje, že dokázala udělat odvážné životní rozhodnutí.

Helena, Lída a Marie se Doře snaží radit. Podle nich nemá ještě dost rozumu. Mají pocit, že si plně neuvědomuje své postavení. Vnímají její paličatost, kterou zdělila po Hanzelínovi, a ustupují před jejími výbuchy vzteku.

Městečko dívkou pohrdá, jako nejdrzejší a nejpyšnější z Helmadon. Zazlívají jí, že tak nepřistojně odmítá svého jediného nápadníka. A tak není ani nijak překvapující, že ji poté, co uteče s kouzelníkem, všichni odsoudí.

Hanzelín se s Dorou často hádá. Ona je jeho ženskou kopií, ale dokáže pro své ideály udělat víc. Doktor zůstal jen u samotářského života a okázalého pohrdání maloměšťáky, kdežto Dora se odhodlala utéct navzdory všemu. Kvůli vlastnímu snu odhazuje všechny zábrany, na nikoho se neohlíží. Hanzelín jí tento útěk nikdy neopustí, protože je vlastně Dořiným vítězstvím. Tak se ukáže, že i jeho neomezená autorita má své hranice.

Pro mě je Dora Hanzelínová ztělesněním mladého sobectví. Mladosti, která se bezohledně rve o své štěstí. Svými cíli naprosto zaslepena nepřemýšlí tato mladá žena o lidech, se kterými žije. Všichni v jejím okolí jsou jí jen překážkami, vidí otce jako tyrana, který jí zneužívá pro domácí práce, sestry pak jako jeho pomocnice, jako staré panny, které už rezignovaly na život.

Lze ji však odsuzovat? Ve společnosti a době, v níž žila, se odsouzení dočkala. Co však čekalo Doru? Jaké měla vyhlídky? Měla před sebou své tři

sestry, všechny se již podrobily a smířily se s tím, že zestárnou bez potomků a lásky každá svým způsobem.

Jistě, Dora měla naději ještě na jednu variantu. Mohla si vzít muže, o něhož nestála, který se jí protivil nejen svým vzhledem, ale i svou povahou. S takovým mužem by se stala členkou maloměstské společnosti, té společnosti, která jí vždy dávala najevo, že je něco podřadného. Společnosti, jež se jí posmívala a ještě ztěžovala již tak krušný život Helmadony. Avšak přijala by ji tato společnost? Nestala by se Dora také jen její trpěnou součástí, nedopadla by třeba jako její otec?

Je morální této dívce vyčítat, že jí hrdost nedovolila spokojit se s tímto osudem? Mohla se vůbec dcera stejně neústupného Hanzelína, dívka která byla vychovávána v pohrdání maloměšťáky, rozhodnout jinak?

Já osobně si myslím, že ne. I když si to její otec nepřiznal, Dora je jeho ženskou kopií. Pokud se pro něco rozhodne, nepovolí, pokud se pro něco rozhodne, již pro ni není cesty zpět.

Dora je však v každém případě hodna obdivu. Musí totiž vědět, že je ve společnosti její čin neomluvitelný. Podřizovat cizímu mínění se však odmítá. Lidé ji odsoudí nejen proto, že neuposlechla otce, že si dovolila postavit se jeho vůli, ale také proto, že utekla s mužem. Utekla bez řádné svatby, nečekajíc na požehnání a svolení.

Navíc jejím vyvoleným není ani poctivý muž, je jím komediant! Člověk, kterého sice v plném lesku na jevišti každý obdivuje, kterého se ale lidé v běžném životě štítí. Komedianti jsou nečistí, žijí nemravně, vydělávají si na chleba balamucením lidí, místo aby se věnovali řádnému řemeslu. To vše je ale Doře jedno.

Jak je vidět, dopouští se trojí viny a sama a vědomě se vyděluje ze společnosti „slušných lidí“. Troufám si tvrdit, že moc dobře ví, do čeho jde. Viděla přece umírat komediantovu ženu a je svědkem toho, jak kouzelník obtížně shání obživu. Navíc sama slýchá, jak se o komediantech mluví. A přes to všechno Dora uteče. Myslím si, že jen člověk ve svých poměrech velmi nešťastný by se něčeho podobného odvážil.

2.4. Helmadony

Při charakterizaci Helmadon zvolil Havlíček strategii nekomplikovaného typu. Prostřednictvím vypravěče se o ní zmiňuje v závěru, když domýšlí, jak by dopadla Dora, kdyby neutekla: „*Byla by se se vši pravděpodobností přiblížila k jednomu ze tří utvořených vzorů- k vzoru hubatosti, mlčenlivosti, přemrštěné laskavosti.*“⁵⁵

Helena, Lída a Marie mají některé rysy společné. Těmi hlavními jsou staropanenství, pokročilý věk a směšný až odpudivý vzhled. Co se týče staropanenství není již naděje, že by tyto ženy svůj stav změnily. V době, kdy se s nimi setkáváme, je Heleně 34, Lídě 32 a Marii 31 let. Jejich ošklivost a stáří tvoří kontrast s krásou a mládím Dory a Emy.

Helena je ošklivá svou robustností: „*Měla postavu spíše chlapskou, široká ramena a úzké boky (...) Její pohyby byly neženské, kroky nesmírně dlouhé a kymáivé.*“⁵⁶, Lída svojí hubeností a nečistou pletí, Marie chorobným vzhledem, zejména hlubokými fialovými kruhy pod očima.

Sestry zažily období, kdy na tom byla rodina o dost lépe. Byly kdysi vychovávány jako městské slečny. Vše se ale změnilo po smrti jejich matky. Hanzelín nedokázal domácnost sám zvládnout, a proto byl nucen vytvořit turnus domácích prací. Tím však předurčil jejich osud starých panen.

Právě pro příslušnost k turnusu budí dívky všeobecné opovržení. Jsou nuceny vykonávat práci, která se pro ženy nehodí. Těžká fyzická práce má vliv na jejich vzhled, protože neustále pracují, ztrácejí přehled o tom, co se nosí a přestávají na sebe dbát.

Nemají tedy naději, že by svému osudu unikly, ani se již o to nesnaží. Setkáváme se s nimi v době, kdy jsou se svým stavem smířeny. Vědí, že je už žádný sňatek nečeká a pokorně snášejí svůj úděl, o nic nebojují, po ničem zvláštním netouží. Své dvě mladší sestry považují za ty šťastné, které mají ještě možnost žít jinak, lépe než ony, pouze od nich očekávají, že porodí děti, kterými se budou moci těšit.

⁵⁵ Tamtéž, str. 246

⁵⁶ Tamtéž, str. 37

Všechny tři si Emila oblíbí a každá mu projevuje náklonnost svým osobitým způsobem: Helena dotěrnou přátelskostí, Lída mlčenlivou něhou a letnými pozornostmi, Marie mateřským ochraňováním.

Vypravěč líčí, jak pokorně tyto ženy snášejí osud Helmadony a ukolébá nás pocitem, že jim vlastně vůbec nic nechybí. Zdá se, že obklopené sestrami, otcem a Emilem, jsou vlastně zcela šťastné. O to více pak na čtenáře zapůsobí, když nám autor umožní nahlédnout do jejich nitra a pocítit tíhu jejich stavu.

U Heleny přijde tento okamžik ve chvíli, kdy Dora definitivně odmítne učitele Pírka, svého jediného nápadníka. Teprve tady nám odhalí svou nejskrytější touhu a tajnou bolest, když Doře vyčítá, jak ráda by se dožila dítěte, které by jim všem porodila. Mohly by ho milovat a bylo by pro ně odměnou za všechnu námahu.

Způsob, jakým autor charakterizuje Lídu, totiž jako mlčenlivou a do sebe uzavřenou ženu, ani neumožňuje, aby nám svědectví o svých snech a nesplněných tužbách podala ona sama.

Nahlížíme tedy do její tajné skrýše- starého otcova kufru. Když ho Emil otevře, nejen že objeví zbytečnou výbavu, kterou Lída s pečlivostí sobě vlastní stále ještě schovává, objeví ještě něco jiného, co ho dojme k slzám a donutí ho uvědomit si, že i tento „*věšák na šaty*“⁵⁷, který se neumí a nedokáže smát, má srdce. Na dně Lídina kufru leží pečlivě ustrojená panenka. Od Emy se dovídáme, že si s ní Lída občas tajně hraje.

Celá scéna působí velmi emotivně už pro samotný konflikt dvou odlišných pohledů. Nevědomá a bezstarostná Ema celou situaci nechápe. Posmívá se Lídě, že si ve svém věku ještě pořád hraje s panenkami a dost necitlivě prozrazuje její tajemství. Emil oproti tomu chápe, že na celé situaci není nic komického. Zažívá „*pocit svatokrádce*“⁵⁸, protože vše, co dosud o Lídě věděl, naprosto nejde dohromady s objevením panenky. Ta totiž naznačuje, že i tato „*mlčenlivá, studená Lída*“⁵⁹ má svůj vnitřní svět.

Jde ale pouze o „*vzpomínku na prchlé dětství*“⁶⁰, jak se Emil domnívá? Není panenka této uzavřené ženě i něčím víc? Například symbolem svatby, kterou nikdy nebude slavit, symbolem dítěte, jež nikdy nebude mít. Pak by se stejně jako u Heleny za zdánlivě smířenou maskou upracované ženy schovávaly nesplněné touhy.

⁵⁷ Tamtéž, str. 134

⁵⁸ Tamtéž, str. 113

⁵⁹ Tamtéž, str. 74

⁶⁰ Tamtéž, str. 113

Marie je vypravěčem zmiňována v souvislosti se svou péčí o ostatní. Jediné místo v knize, kdy se dozvídáme i něco o ní samotné, je líčení jejích pokladů. V prádelním koši si Marie schovává starý památník s veršíky, své dětské náramky a rodinné album. Jsou to její vzpomínky na dětství, kdy běhala po lukách a snila o své budoucnosti, na dávno zapomenuté doby, kdy ještě neměla pod očima vyryté fialové kruhy.

Jak je vidět, Helena, Lída a Marie mají ještě jeden společný rys, a tím je bolest z nenaplněného očekávání. Všechny snily o své budoucnosti, chtěly mít vlastní domácnost, manžela a děti a tento sen se jim nikdy nesplní. Každá po svém se s touto skutečností vyrovnává .

Vraťme se nyní ke „vzorům“, podle nichž jsou Helmadony charakterizovány. Helena je „vzorem hubatosti“. Pokud se někdo dopouští nějaké nepřístojnosti, mluví víc, než by měl, je to vždy ona. Jako první začne tykat Emilovi, za všechny křičí na Doru kvůli jejímu odmítnutí učitele Pírka, právě ona po celém městečku roznese novinu, že Dora utekla. Je jako „orkán“⁶¹, nespoutaná, ale také hloupá a hašteřivá žena, která se ve svých projevech na nikoho neohlíží. Emilem je vnímána jako poněkud obtížná přítelkyně neoplývající taktem, za niž se často stydí.

Pro podtržení hrubosti volí vypravěč při jejím popisu i příhodné výrazy: „*buchtovala mě laškovně do zad*“; „*halekala na mne*“; „*byla bláznivě horoucí*“⁶²

Lída je „vzorem mlčenlivosti“, proto se vždy na scéně jen objeví, ale nic neříká a je pouze stínem míhajícím se dějem. Scény, které se v rodině odehrávají (hádky, odchod Dory), podtrhuje svou mlčenlivostí. Když se s ní setkáváme, většinou pracuje. Rodina jí pohrdá, nejvíce její naprostý opak, živelná a mnohomluvná Helena.

Aby ještě zdůraznil její mlčenlivost, volí pro ni autor i odpovídající označení: „*stroj na robotu*“, „*strašidlo rodiny*“, „*bílá paní*“, „*vánoční kapr*“, „*chrastící kostra s nehybnou maskou tváře*“⁶³.

Marie je charakterizována jako starostlivý člověk. Prakticky vždy, když se s ní setkáváme, se o někoho stará nebo někomu pomáhá. Emil ji líčí jako osobu, jež za ním u Hanzelínů vždy stála a za každé situace se mu snažila být nápomocná. Když Dora uteče, je právě Marie člověkem, který Emila utěšuje. Je oporou i malé Emě. V jejím náručí nakonec ukonejšená dívenka usne. Není náhodou, že se právě Marie ohrazuje proti zařazení Emy do turnusu.

⁶¹ Tamtéž, str. 73

⁶² Tamtéž, str. 73

⁶³ Tamtéž, str. 74

Pro vypravěče je Marie „*vzorem přemrštěné laskavosti*“. Já se domnívám, že je v této laskavosti i něco smutného. Tato žena se totiž tolik stará o ostatní, že je úplně potlačena její vlastní osobnost. Ve snaze být každému oporou sama nedostává příležitost situaci prožívat.

Jak je patrné, zůstává autor při charakterizaci Helmadon svým vzorům věrný. Ani jedna ze své role nevybočí, spíše je tato role jen neustále podtrhována. Toho je dosaženo jednak použitím jazykových prostředků, jednak prostředků přímé i nepřímé charakteristiky.

2.5. Ema

Ema zaujímá v Hanzelínově rodině zvláštní postavení, protože není zařazena do turnusu. Je svým otcem a sestrami milována tak moc, že jí je darována „*zlatá svoboda*“⁶⁴. Tak si dívka může dělat, co se jí zlíbí a nikdo se jí neptá, jakým způsobem svůj volný čas tráví. Nejen na svou rodinu, ale i na obyvatele městečka působí zvláštním kouzlem. Nikomu nevadí, že je dcerou neoblíbeného Hanzelína.

Při jejím popisu jsou podtrhovány atributy nevinnosti: „*vlasý hebké jako ptačí prach-podobaly se svatozáři*“⁶⁵, světle modré oči a drobný nosík, „*sladký hlásek, jako když trylkuje pták*“.⁶⁶ Zdůrazňuje se hlavně její drobnost a dětinskost: „*osůbka se světlými copy a s něžnou tvářičkou*“⁶⁷, „*něžná vosková figurka*“⁶⁸. Ve svých čtrnácti letech vypadá jako desetiletá. Emil jí však pro její dětinskost pohrdá. Má pocit, že by se ve svém věku mohla už víc chovat jako dospělá.

Ema je prvkem, který celou rodinu propojuje. Je předmětem všeobecné lásky, a proto před ní nikdo nemá tajnosti. Protože stojí vně každodenní práce, ví také, kde, kdy a s kým se Dora stýká. Do dějů však nezasahuje, pouze je pozoruje.

Všichni ji považují za malé dítě, na její názory se nikdo neptá, nikdo jí nebere vážně. Jediným zábleskem, kdy si Ema dovolí říct, co cítí a co tak úplně nekoresponduje s představou, že je malá a ničemu nerozumí, je její výrok po Dořině odmítnutí učitele Pírka. Postaví se totiž na stranu Dory. A hlavně sestrám oznámí, že nikdy nechce být stará, že raději zemře, než by zestárla. Zde se poprvé ukazuje, že i toto děvčátko má vlastní uvažování a všímá si tíživost.

Zvláštností je Emino vstupování do děje. Objevuje se, když ji nejméně čekáme a stejně znenadání i mizí. Mám pocit, že od první chvíle, kdy se s Emilem setkává u vráteňské studánky, mu neustále uniká. Odchází a přichází stejně neslyšně: „*Jako had připlazivší se z trávy, jako pěnice vyletěvší z houští objevila se Ema.*“⁶⁹

⁶⁴ Tamtéž, str. 36

⁶⁵ Tamtéž, str. 41

⁶⁶ Tamtéž, str. 41

⁶⁷ Tamtéž, str. 75

⁶⁸ Tamtéž, str. 134

⁶⁹ Tamtéž, str. 88

Emil jí za celý svůj pobyt ve Starých Hradech neporozumí. Nepozná, že se do něj dívka zamilovala, její nálady mu připadají nepochopitelné a připisuje je pouze její nezralosti. Cítí se jí být nadřazen, svou nemoc vnímá jako předěl mezi nimi.

Přitom je naprosto zjevné, že je do něj Ema zamilovaná. Neustále mu žárlivě předhazuje Doru a je to právě ona, kdo Emilovi ukáže, že se její sestra tajně stýká s kouzelníkem.

Stejně jako vypravěč, také Ema během těchto dvou let dospěje. Také ona je obrána o své dětství. Celou dobu se zdůrazňuje její nezralost a dětský vzhled. Snad proto působí na Emila její násilné zařazení do turnusu tak nepatřičně. Symbolem Eminy dospělosti je změna účesu:

„,Ty už nenosíš copy?’ zeptal jsem se tiše.

Odověděla stejně tiše a s jistými průtahy: ‚Ne- už je nenosím. Já- já jsem už- dospělá!’“⁷⁰

Otcův fanatický smysl pro spravedlnost nešetří ani jeho nejmilejší dceru, a tak je i Ema dohnána „*d’ábelským kotoučem*“⁷¹.

Emil si znovu uvědomuje její kouzlo až teď, když už jsou opět na stejné úrovni. Cítí se okraden, protože jí už po svém odjezdu nikdy už ji neuvidí. Jeho pobyt ve Starých Hradech tedy začíná a končí okouzlením touto dívkou, symbolem čistoty a neposkvrněnosti.

⁷⁰ Tamtéž, str. 240

⁷¹ Tamtéž, str. 41

2.6. Emilovi rodiče

2.6.1. Otec

Emilův otec, okresní hejtman, je v první řadě svědomitým úředníkem. Je to muž trpělivě stoupající po společenském žebříčku. Je čestný a bere vážně dané slovo.

Svého jediného syna velmi miluje a má pro něho pochopení. Snáší jeho nálady, a když vidí, jak je chlapec nešťastný, za každou cenu se mu snaží v tomto stavu ulehčit. Emil však o jeho pozornost nijak nestojí. Otec je mu protivný, mluví o něm s nádechem kritiky, zdůrazňuje jeho změkčilost a dětinskost: „*Jeho široký obličej byl tak nevidaně, tak ohavně pravidelný a měkký!*“⁷², „*hřmotný muž s dětským srdcem*“⁷³, „*Dočkal se jen mála let v novém státě, na jehož vznik se díval uděšenýma dětskýma očima*“⁷⁴

Přesto, že v zaměstnání je Emilův otec sebevědomým člověkem a respektovaným nadřízeným, v osobním životě je plně ovládán svou ženou. Ve většině případů se jí bez odmlouvání podřizuje. Jen pokud je to skutečně nutné, dovede si prosadit svou.

Odhadnout poctivého a slušného člověka, jakým Hanzelín je a přesto, že jinak své ženě ve všem podléhá, trvá na tom, aby léčil jejich syna. Později se za Emila znovu postaví, když mu matka zakáže chodit k Hanzelínovým. Nemá společenské předsudky jako jeho žena a vyznává názor, že poznání odlišného života doktorovy rodiny může být jejich synovi v životě jen přínosem.

Otec je v městečku jedním z nejváženějších občanů. Symbolizuje státní moc, a proto s ním chtějí být všichni zadobře a snaží se mu zavděčit. Se svou ženou je na seznamu hostů všech večírků, které ve Starých Hradech pořádá místní honorace. Dokonce se mu někteří (jako třeba učitel Matějka) snaží zavděčit i prostřednictvím jeho syna.

⁷² Tamtéž, str. 9

⁷³ Tamtéž, str. 240

⁷⁴ Tamtéž, str. 255

Trochu jinak vidí tohoto muže Doktor Hanzelín, který ze své přirozenosti autority neuznává. Neváží si ho proto, čím je, ale proto, jak se chová. Označuje ho za „vzor úřednické čestnosti“⁷⁵.

2.6.2. Matka

Matka, vždy perfektně upravená hezká dáma z lepší společnosti, pečlivě dbá jak na svůj vzhled, tak svou pověst. Zdá se, že její jedinou touhou je dostat se na společenském žebříčku co nejvýše, proto podporuje manžela v kariérismu.

K lidem kolem sebe (pokud stojí níže než ona) se chová opovržlivě. Je zvyklá poroučet a je velmi nevlídná, když někdo neuposlechne jejích rozkazů.

Ke svému manželovi má pouze konvenční vztah. Nemiluje ho, a jak je již zmíněno výše, je jí pouze nástrojem ve společenském postupu. Matka tuto rodinu v podstatě ovládá a vše se podřizuje její vůli. Manžel ve své pracovní vytíženosti nechává všechny organizační věci i výchovu syna jen na ní.

Hanzelína nenávidí a opovrhuje jím. Důvodem je jednak jeho nízký původ, ale hlavně jeho „neurvalost“. Myslím si, že skutečná příčina tkví v tom, že si doktor dovolí chovat se k ní jinak, než s respektem, na který je zvyklá. Jako jediný si dovolí poroučet jí a být dokonce hrubý. Opovržení od doktora zasluhuje proto, že je ženou zhýčkanou a neužitečnou, která se jen „válí na kanapi a pěstuje si plet“.

K Emilovi matka vůbec nic necítí. Její péče o něj naprosto postrádá jakýkoli cit. V době, kdy je chlapec nemocný, sice trpělivě bdí u jeho lůžka, přesto však u ní jde spíše o křesťanskou nebo společenskou povinnost. Sluší se, aby matka vysedávala u lůžka svého nemocného dítěte.

I v době rekonvalescence se od syna nevzdaluje, přestože dává najevo, jak ji péče o něho obtěžuje. Při povinném slunění, které chlapci doktor naordinuje, stále jen sleduje hodinky, aby ani o chvíli neposunula čas, kdy už budou moci jít domů.

Matka je přímo zosobněním měšťácké konvence. Je pro ni nejdůležitější, jak ji ostatní vidí. Stará se o svůj vzhled, dbá na dobré chování a syn je pro ni pouze osobou, která i ji samotnou reprezentuje. Proto klade takový důraz na jeho dobrém vzdělání, proto ho tak dobře obléká. Tato žena

⁷⁵ Tamtéž, str. 228

se domnívá, že roste s úspěchy svého manžela a jednou poroste i s úspěchy svého syna.

O Emila jako takového se pak již vůbec nezajímá. Nerozumí mu, protože ho vlastně nezná. O jeho přáních a snech neví vůbec nic. Nechápe jeho změny nálad, nedokáže ho utěšit, když jí pláče v náručí. Těžko říct, zda její odpor v takové situaci pramení z toho, že se chlapec projevuje zženštile, nebo pouze z toho, že ji svým smutkem obtěžuje.

Jak je uvedeno výše, má matka hodně společného s maloměšťáky ze Starých Hradů. Hodnotí lidi podle majetku, vizáže a uhlazenosti a dává přednost těm, kteří jí pochlebují a chovají se k ní dvorně. Některé pro jejich postavení odsuzuje ještě před tím, než je stihne poznat. Má pocit, že její společenské postavení by utrpělo, kdyby se stýkala s lidmi, kteří jí nejsou rovni.

Z toho důvodu nemůže vystát Emilovy nové přátele. V tomto ohledu nachází však chlapec zastání v otci, který si dokáže vážit lidské práce a čestnosti a ve svém hodnocení lidí se nenechává ovlivnit jejich majetností.

Matka dává velmi jasně najevo, jak se jí chudí protiví, je typickým příkladem člověka z vyšší společnosti, který sám (a také bez vlastního přičinění) žije v nadbytku a má pocit vlastní výjimečnosti. Povznáší se nad chudé, s nimiž nedokáže cítit.

Vylíčen je hlavně její vzhled. Je jedinou postavou, u které nikdy nechybí vnější charakteristika a podrobně se vždy popisuje, co má na sobě. Přitom se vyzdvihuje její panské až aristokratické vzezření a přehnaná zbožnost:

„úzká sukně (...) Na klobouku, ozdobeném zelenými perutěmi, měla závojík.(...) Měla přiléhavou jupku a byla půvabně tenká v pase.“⁷⁶

„upjatá v chování, nejváženější ze starohradských dam“⁷⁷

„Má krásná matka s katolickou bolestí, nakreslenou v bledé tváři, se svýma bílýma, pěstěnýma rukama se vedle Hanzelína podobala nezvedné školačce.“⁷⁸

„byla v pase tak tenká, že se zdálo neuvěřitelné, že má také nějaké útroby.“⁷⁹

⁷⁶ Tamtéž, str. 7

⁷⁷ Tamtéž, str. 8

⁷⁸ Tamtéž, str. 11

⁷⁹ Tamtéž, str. 47

Z hlediska vypravěče se jeví jako žena chladná a přísná: „*Bděla nade mnou s pokornou, ale mrazivou trpělivostí jeptišky*“⁸⁰, „*matka se na mne podívala tak chladně, že jsem se zachvěl*“⁸¹. Chlapec na ni myslí většinou v souvislosti s tím, jestli se nedopouští nějaké nepřístojnosti. Dává si před ní pozor na to, co říká, snaží se být vždy doma včas, aby se nedočkal jejího hněvu. Když mu zakáže chodit k Hanzelinovým, dává si její syn pozor, aby se o nich před matkou vůbec nezmiňoval.

Jediný okamžik, kdy se tato žena chová uvolněně, je při návštěvě jejího bratrance: „*Matka ho oslovovala: ‚Milo‘ (mne nenazvala nikdy tím sladkým jménem!) a byla celá u vytržení z té návštěvy. Nebyla ani k poznání, jak byla vlídná, švitořivá, koketní.*“⁸² Je zvláštní, že pro tohoto hřmotného námořníka má více něhy než pro vlastního syna.

⁸⁰ Tamtéž, str. 10

⁸¹ Tamtéž, str. 105

⁸² Tamtéž, str. 85

Závěr

Jaroslav Havlíček ve svém románu *Helimadoc* staví proti sobě prostředí bohaté městské rodiny a střídme prostředí u Hanzelínů. Tyto dvě domácnosti koncipuje tak, aby se vše od způsobu uvažování až po hmotné vybavení lišilo, přičemž pak dává přednost skromnosti před blahobytem a ryzím citům před strojeností a konvencemi.

Městečko je postaveno do úlohy soudce, který určuje, co je správné a co ne. Toto „obecné mínění“ se však neshoduje s míněním autora. Ten dává spíše za pravdu „*uraženému milovníku lidí*“ doktoru Hanzelínovi.

Havlíček je mistrem líčení. Vytváří osobitý a barvitý obraz prostředí, přičemž plně využívá všech prostředků, jež se mu nabízejí. Jeho metafory jsou neotřelé, často až básnické. Hojně užívá také personifikaci. Pro jeho styl jsou typické dlouhé věty a řetězení přívlastků.

Subjektivní popis sice zpomaluje děj, ale přesto čtenáře nenudí. Autorovi se s jeho pomocí daří dokreslit atmosféru vzpomínání a do románu tak vnést příjemnou dávku nostalgie.

V rámci vyličení prostředí pracuje Havlíček i s tím, kolik pozornosti jednotlivým místům věnuje. Zatímco Hanzelínova domácnost a městečko Staré Hrady se popisují velmi detailně, Emilovu domovu se téměř nevěnuje pozornost.

Autor se nám snaží ukázat, jaký mají jednotlivá prostředí vliv na Emilův charakter. Můžeme to sledovat jednak ze zájmů chlapce, jednak i z jeho konkrétních komentářů. Pro jistotu nechává Havlíček ještě v závěru románu promluvit Emilovo dospělé já, které nám vše shrne.

Emilovo vyprávění je vzpomínkou na dětství. K umocnění vzpomínkovosti užívá autor zejména práce s časem. Jeho datace je většinou jen přibližná, vybírá si zážitky něčím zvláštní a jedinečné, ostatní nezmiňuje. Tímto způsobem opět děj urychluje nebo zpomaluje podle svého momentálního záměru.

Havlíček se v tomto románu pohybuje ve dvou časových rovinách- v přítomnosti třiačtyřicetiletého muže a v minulosti, na niž se vzpomíná. Autor často nechává Emilovo dospělé já do děje vstupovat s hodnotícími komentáři.

Hlavním výrazovým prostředkem, který se při líčení prostředí a charakterizaci postav v tomto románu užívá, je kontrast. Autor proti sobě staví odlišné společenské vrstvy, stejně jako odlišné povahové typy.

Emila nám Havlíček nejdříve představí jako buclatého chlapce zamilovaného do roztomilé Emy. Po nemoci však vypadá úplně odlišně, je vytáhlým mladíkem a předmětem jeho lásky je Dora.

V protikladu stojí nejen chlapcův minulý a současný vzhled, ale i objekty jeho zbožňování. Ema je symbolem dětství, mírná a nesmělá dívka, kdežto Dora je odvážnou a ráznou ženou. K těmto dvěma protipólům přidává autor ještě jeden kontrast- tajemnou jasnovidku. Ta je třetí ženou, která Emila fascinuje. Na rozdíl od obou předchozích je však chlapci dokonale nedostupná, protože umírá.

Vidíme, jak autor své kontrasty rozehrává a jak mu pomáhají udržet napětí.

Hanzelína zpočátku charakterizuje jako zamračeného, nevábne vypadajícího a nevrleho muže, přesto nám postupem času autor dovoluje nahlédnout, že je ve skrytu duše velikým dobrákem.

Při dramatickém vyústění děje nechává Havlíček Doru (kterou stylizoval jako pravý opak svých sester) uniknout z domácího prostředí. Helmadony tu zůstávají, aby svou naprostou odlišností demonstrovaly, jak lze dopadnout, pokud se o změnu vůbec nepokusíme.

Emu Havlíček neustále charakterizuje jako malé dítě. Dává si záležet, aby podtrhl její dětinské rysy a zvyky, v poslední scéně však s tímto vzorem naprosto nesouhlasí. Nechává Emu jako popření všeho dospět a zvážnět. Zobrazení tohoto protikladu působí velmi silně.

V Emilově otcí se snoubí protikladný vzhled a povaha. Jeho hřmotná postava stojí v kontrastu s dětským srdcem.

Havlíčkovy postavy je možno rozdělit do dvou skupin: na komplikované a nekomplikované.

Těmi prvními jsou Emil, Dora a Hanzelín, postavy, které toužily a touží po lepším životě. Všichni stojí osaměle proti společnosti (v tomto případě mám na mysli Emilovo dospělé já), vybočují svým vlastním smyslem pro spravedlnost a morálku. Během vyprávění se vyvíjejí, překvapují čtenáře.

Autor nám tyto tři postavy představí se všemi jejich chybami a nám najednou připadají hodně lidské. Snad proto ani Hanzelín, ani Dora nemohou působit záporně.

Druhou skupinu tvoří Helmadony, matka a otec. Každá z těchto postav je určitým lidským typem. Helena je hloupá a hubatá, Lída zamklý dřič, Marie soucitná a milá žena. Matka je reprezentantkou měšťáckých konvencí, otec pak úřednické píle. Nikdo z nich nevybočuje ze své role a nejedná oproti očekávání.

Obtížně zařaditelná je Ema, která je ještě příliš mladá a teprve životní okolnosti rozhodnou o jejím osudu.

Právě tak jako ve skutečném životě procházejí i jeho románové postavy vývojem, každá v rámci svého charakterového typu. A stejně narážejí na překážky, jež jim kladou společenské předsudky a zažitě zvyky.

Proto postavy románu Helimadoe působí tak lidsky. Havlíček ukázal, že je výborným pozorovatelem světa kolem sebe. Troufám si tvrdit, že každý z nás v jeho hrdinech objeví někoho ze svého okolí.

Autor upozorňuje na neduhy ve společnosti, když proti sobě staví zhýčkanou a snobskou Emilovu matku a života znalého, drsného a přísného doktora Hanzelína. Doktorova rodina s nehranými city a smyslem pro lásku a přátelství stojí se vši svou skromností vysoko na starohradským měšťáky, kteří se ve snaze udržet si společenskou prestiž uchylují k pokrytectví. Havlíček tak nechává zvítězit ryzí charaktery a city nad změkčilostí a pozlátkem lepší společnosti.

Myslím si, že je zbytečné ptát se, jestli se po přečtení románu vyplní autorovo skromné přání ze samého závěru knihy: „*Snad (příběh) někomu připomene jeho vlastní Hanzelíny, Dory, Emy, jasnovidky a kouzelníky*“⁸³.

⁸³ Tamtéž, str. 256

Použitá literatura

Prameny:

HAVLÍČEK, J.: *Helimadoe*. Praha : Československý spisovatel, 1956

Sekundární literatura:

HAVLÍČKOVÁ, M.: *Jaroslav Havlíček: neklidné srdce: vzpomínky, reflexe, literární místopis, korespondence*. Liberec: Odkazy, 2006. ISBN 80-86807-27-4

LEDERBUCHOVÁ, L.: *Fraus slovník literárních pojmů, aneb, Co se skrývá za slovy*. Plzeň : Fraus, 2006. ISBN 80-7238-620-4

MISOVÁ, N.: *Člověk na rozhraní : (příspěvek k interpretaci prozaického díla Jaroslava Havlíčka)*. Hradec Králové : Gaudeamus, 2005 ISBN 80-7041-175-9

MOCNÁ, D., PETERKA, J. a kol.: *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha ; Litomyšl : Paseka, 2004. ISBN 80-7185-669-X

PETERKA, J.: *Teorie literatury pro učitele*. Praha : Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, 2006. ISBN 80-7290-244-X

RUMLER, J.: *Epik Jaroslav Havlíček*. Praha : Československý spisovatel, 1973

Resumé

Ve své práci jsem se věnovala románu Jaroslava Havlíčka Helimadoe. V první části jsem ukázala, jakým způsobem autor vytváří obraz prostředí. Věnovala jsem se všem třem prostorům, které se v tomto románu vyskytují: městečku Staré Hrady, Emilově rodině a pak také rodině doktora Hanzelína.

Autor pracuje se subjektivním uměleckým popisem, jeho obrazy jsou velmi barvitě, a proto čtenáře uchvacují.

Dalším prostředkem, který Jaroslav Havlíček plně využívá, je čas. Podle své potřeby jeho plynutí zrychluje, či zpomaluje, dlouhá časová období vynechává. Pracuje také se současností a zejména s minulostí.

Pro zdůraznění rozdílů, které ve společnosti panují, užívá autor kontrasty. Konkrétně staví proti sobě město a venkov, bohatství a chudobu, lesk a omšelost, citově chladné prostředí a vřelé city, přímost a přetvářku, hrdost a podlézavost.

Své postavy autor vykresluje s pomocí vnější charakteristiky. Většinou se o jejich fyzické podobě dozvídáme od samotného Emila.

Užívá se zde vnitřní charakteristiky nepřímé, kdy se o jednotlivci dozvídáme prostřednictvím jeho řeči, nahlížením do jeho osobních věcí, nebo z vyprávění jiné postavy.

Častější je ale užití vnitřní charakteristiky přímé. O povahových vlastnostech, postojích a názorech jednotlivých hrdinů pak vypráví Emil (a to včetně své vlastní osoby).

Havlíček pracuje i se „složitostí“ či „jednoduchostí“ svých hrdinů. Zatímco Dora, Hanzelín a Emil nejsou jednoduše zařaditelní a v románu procházejí složitým vývojem, ostatní postavy již tolik komplikované nejsou a autor se spokojuje se zdůrazněním pro ně typických vlastností.

Kontrast hraje důležitou roli také při charakterizaci postav. Umožňuje autorovi demonstrovat odlišnost jednotlivých hrdinů. Staví proti sobě: upjatost a bezprostřednost, eleganci a neupravenost, hrdost a skromnost, přehnanou výřečnost a nemluvnost, chlad a něhu, stáří a mládí a ještě mnohé jiné.

ABSTRACT

I was analyzing the novel *Helimadoc* by Jaroslav Havlíček in my thesis. The first part, I tried to focus on the way of expressing the novel background. I followed all 3 novel features: the town Staré hrady, Emil's family and the doctor Hanzelín's family.

The author works with artistic subjective description, his scenes are very colorful, and therefore it has a great impact on the reader.

Another tool, fully used by Jaroslav Havlíček, is the time. According to his needs, he accelerates or slows down the time. He usually skips the long runs. He deals with the past as well as the present time.

The author uniquely uses the contrast in order to distinguish the differences in the present society. For instance, he contrasts the country with the town, wealth and indigence, dazzle and hoariness, warm and cold feelings, the square dealing with hypocrisy, pride and courtliness.

He portrays his characters mainly with the outer qualities. Mostly, we learn their physical appearance directly from Emil.

He expresses the inner qualities indirectly. We learn about a particular person through their speeches, looking into their personal belongings or even from the narration of another person.

However, the direct way of expressing the inner qualities is more often. Emil then narrates about temperament qualities, attitudes and opinions of others characters (including stories about himself). Havlíček works even with the complication or simplification of his characters. Meanwhile Dora, Hanzelín and Emil cannot be simply classified in this novel and they come through difficult evolution, the others are not really complicated at all and the author just emphasizes their typical features.

The contrast is also very important to determinate the qualities of the characters. It enables to demonstrate the diversity between the main characters. He contrasts: severity and naturalness, elegance and dishevelment, the pride and modesty, extreme volubility and taciturnity, coldness and tenderness, age and youth and further more.

Klíčová slova

- Obraz prostředí
 - Rodinné
 - Společenské
- Typologie postav
 - Způsoby charakteristiky
- Vypravěč